

EL MÓN MÀGIC DE SALVADOR DALÍ

**(PROPOSTES DIDÀCTIQUES, RECURSOS I MATERIALS PER
INTRODUIR ALS INFANTS AL MÓN DE L'ART A PARTIR DE LA
DESCOBERTA D'UN ARTISTA)**

**CARME GARRIGA I VERDAGUER
CURS: 2004-2005**

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ.....	3
- Presentació dels grans eixos del projecte.	
- Objectius generals i específics.	
2. FONAMENTACIÓ DEL PROJECTE.....	8
- Art i Educació Artística: Visual i Plàstica.	
- Dalí un personatge i un artista multidisciplinar.	
- Motivacions i antecedents de treball en el tema.	
3. DISSENY DEL PROJECTE REALITZAT.....	13
- Estructuració del projecte	
- Temporització , fases i calendari..	
- Tipus de metodologia emprada.	
- Descripció dels recursos utilitzats.	
4. DESCRIPCIÓ DELS RESULTATS OBTINGUTS.....	19
- Relació de propostes i materials elaborats.	
- <u>Descripció i valoració dels resultats obtinguts.</u>	
- Cursos de formació: El Món Màgic de Dalí	
- Un hivern tot dalinià.	
- L'univers tou de Salvador Dalí.	
- Deixa't seduir per l'obra de	
- Endalí, Endalinalla.	
- L'Educació Visual a través de l'Art	
5. ESTUDIS I CURSOS REALITZATS.....	32
- Continguts dels estudis.	
- Resultats i utilitat dels mateixos.	
6. CONCLUSIONS I SUGGERIMENTS.....	35
7. RELACIÓ DELS MATERIALS QUE S'ADJUNTEN.....	38
8. BIBLIOGRAFIA.....	40

INTRODUCCIÓ:

“ L’educació per l’art té una vella tradició que la sosté i uns bons replantejaments que l’actualitzen; per tant, l’educació per l’art no pot ser considerada com una disciplina de segona classe en un currículum escolar obligatori...”

(Eisner a “ The Art of Educational Evaluation”)

“ No hi ha millor observador que un nen, perquè els infants contempen cada pintura amb la frescor i la innocència de la primera mirada. Miren directament cada pintura absorbint-ne allò que hi veuen i hi responen instintivament. Per a ells no és important ni el nom ni el prestigi del pintor. Jutjaran l’obra d’un mestre italià amb els mateixos paràmetres que l’obra d’un aficionat. Contemplar l’art amb els nens resulta estimulante, emociona i, molt sovint és la mar de divertit, Quan ens anem fent grans , molts de nosaltres perdem la capacitat de respondre amb naturalitat a allò que veiem. Els nens ens poden ajudar a recuperar la ingenuïtat de la mirada”

(Lucy Micklethwait a “ El meu primer llibre d’ART”)

“ Crec en la màgia que en darrera instància, és només el poder de materialitzar la imaginació en realitat. La nostra època supermecanitzada subestima les propietats de la imaginació irracional que no té aparença de pràctica, però que no deixa de ser la base de tots els descobriments...”

(Salvador Dalí a “ Camuflatge total per la guerra total”, 1942)

***“ Internet és un vehicle formidable per aconseguir la democratització de l’Art i la Cultura...
Internet et posa amb línia directa amb el coneixement i la saviesa de tota la Humanitat”***

(Josep Guitart a “La Guia Pràctica de Internet 2000 “)

PRESENTACIÓ DEL TEMA I DELS GRANS EIXOS DEL PROJECTE

A partir de la lectura de les quatre cites bibliogràfiques anteriors i la conseqüent reflexió que poden generar, voldria presentar el marc de referència i els temes preferents dels quals tracta el projecte de recerca i estudi : “ EL MÓN MÀGIC DE DALÍ “

- ◆ La introducció i sensibilització de mestres i alumnes envers el món de l'art , de les imatges i de la producció dels artistes plàstics.
- ◆ El plaer de saber veure i aprendre a mirar , tot aturant la mirada i gaudint de la descoberta i les troballes realitzades durant aquest procés d'observació.
- ◆ L'elaboració de propostes d'Educació Artística: Visual i Plàstica amb uns criteris pedagògics coherents, que equilibrin les activitats d'observació, lectura d'imatges amb la vessant més manipulativa i procedimental de l'Àrea.
- ◆ La descoberta d'un artista i la seva obra com a centre d'interès o motor inductor de tota una sèrie d'activitats gràfico-plàstiques, que de forma lúdica ajudin a desvetllar les capacitats perceptives, imaginatives i creatives dels nens i nenes, tot contribuint a la formació del pensament divergent.
- ◆ La utilització dels nous mitjans audiovisuals i les noves tecnologies com Internet per fer arribar als docents: propostes innovadores de l'Àrea Visual i Plàstica, tot creant alhora un espai d'intercanvi i un calaix de propostes plàstiques generades i experimentades a les aules pels propis docents.

Cal tenir present però que una de les contradiccions més grans del nostre sistema educatiu, es dona en el camp de l'Àrea d'Educació Visual i Plàstica i més concretament en el tram d'Educació Infantil i Primària.

Tot i que en el primer nivell de concreció de l'àrea es reconeix la importància dels ensenyaments artístics en els processos madurats dels infants , i es marquen uns lloables i ambiciosos objectius de final d'etapa; sobta descobrir que no es posen a l'abast ni els recursos humans, ni els mitjans , ni la distribució horària suficient per portar-los a terme. La qual cosa ha embolcallat l'ensenyament i la introducció de l'Art a les aules d'una certa boirina de subjectivitat, manca d'estructuració i poca qualitat educativa, la qual cosa no contribueix a dignificar una àrea que fa esforços per deixar de ser considerada com una disciplina secundària o de segona classe dins del marc curricular.

En una societat com la nostra , on des de sempre els ensenyaments artístics han tingut una tradició i un gran reconeixement social i cultural ; i en una època en que es tendeix cap a una cultura visual cada vegada més complexa: **aquesta situació resulta preocupant** . Potser ha arribat el moment de plantejar-nos , com diu Lucy Micklethwait, la qüestió de que si no som capaços d'introduir als nostres nens i nenes

al món de l'art i estimular la seva sensibilitat , podem córrer el risc que aquests infants no ens puguin ajudar a recuperar la ingenuïtat perduda de la nostra mirada.

Per això considero que és bàsic i necessari utilitzar l'alt potencial de motivació i informació que ofereixen les noves tecnologies, aplicades al món educatiu (Xtec, Educalia...) per crear uns programes complementaris o de suport a l'Àrea Artística que afavoreixin la difusió d'imatges visuals, de propostes creatives, d'unitats didàctiques i materials curriculars innovadors i ben estructurats . Els quals també haurien d'afavorir l'intercanvi d'experiències plàstiques entre centres docents i engegar tasques de formació dels professionals que mostren receptivitat envers el gran potencial que aporta l'educació artística.

Així doncs el treball de recerca sobre “ El món màgic de Dalí a Internet” es pot definir com :

- Un projecte d'introducció al món de l'art i dels artistes, que s'emmarca dins l'Àrea d'Educació: Visual i Plàstica, tot i que s'interrelaciona sovint amb diverses àrees del currículum (Llengua, Medi Natural i Social, Educ. Musical...)
- Un projecte que es basa i fonamenta la seva difusió en el poder de les noves tecnologies com a eines vehiculars de l'aprenentatge.(Mitjans audiovisuals, Internet, Xarxa telemàtica de XTEC...)
- Un projecte que a partir del ressò mediàtic que ha tingut l'any 2004 , declarat com l'any del centenari del naixement de SALVADOR DALÍ, ha pretès portar una experiència innovadora d'introducció al món de l'Art adreçada als docents, amb l'objectiu primordial de fer descobrir la personalitat i les obres d'un dels grans genis pictòrics de les nostres contrades , i dotar-los de materials, recursos, estratègies i propostes didàctiques que afavoreixin la seva introducció a les aules.

OBJECTIUS GENERALS I ESPECÍFICS:

Els trets identificatius bàsics que configuren el projecte “ El món màgic de Salvador Dalí ” es poden resumir en els sis objectius generals que figuren a continuació:

- Elaborar propostes i unitats didàctiques que girin a l'entorn de diferents àmbits i aspectes relacionats amb la personalitat i l'obra de Salvador Dalí, tot desplegant en ventall les múltiples possibilitats sensorials, gráfico-plàstiques i creatives que ofereixen els tres grans blocs de continguts del currículum d'Educació Artística: Visual i Plàstica.
- Proporcionar elements de treball sobre com realitzar l'aprofitament i l'explotació a fons d'un artista i la seva obra, oferint un munt d'estratègies i recursos materials, funcionals , metodològics i avaluatius als docents, que es mostrin interessats en innovar i millorar la qualitat de les sessions d'Educació Visual i Plàstica ; contribuint així a la seva dignificació com a disciplina dins del marc escolar.
- Seleccionar, recollir i classificar imatges gràfiques i visuals que pel seu alt interès i poder de seducció estimulin tant la comunicació i expressió verbal com l'estimulació del pensament divergent dels infants. Imatges que pel seu alt grau de motivació siguin aptes per ser utilitzades amb tot el grup-classe, grups de suport, alumnes d'incorporació tardana o amb necessitats educatives especials.
- Penjar de la xarxa XTEC del Departament d'Ensenyament, de forma regular i seqüenciada les diferents propostes, unitats didàctiques i materials curriculars que es vagin generant .Procurant que el professorat que decideixi aprofitar la motivació i l'efecte mediàtic que generarà l'any Dalí per treballar-lo a l'aula, disposi dels elements necessaris per fer-ho de forma qualitativa.
- Afavorir la integració o simbiosi total entre les tècniques i recursos artístics tradicionals i les noves tecnologies d'Informàtica i d'Internet , per tal de donar una nova eina de suport als docents, generalitzar el seu ús en la pràctica educativa i aprofitar la seva capacitat de transmissió ràpida i qualitativa per fer arribar diferents estímuls artístics tant als alumnes com als docents.
- Potenciar a partir de la XTEC l'intercanvi d'experiències entre centres, alumnes i docents ; creant un espai on es puguin aportar nous suggeriments creatius, o mostrar el procés de treball i de creació dels alumnes tot aplicant les propostes derivades del projecte.

Havent en compte que un dels propòsits cabdals del projecte d'estudi , és el d'ensenyar a desplegar les múltiples possibilitats expressives i creatives que ofereix el currículum de l'Àrea Visual i Plàstica, amb la intenció de millorar els factors que influeixen en la creativitat, les habilitats d'observació, l'expressió oral i el nivell d'autoestima de diferents tipus d'alumnat (incorporació tardana , necessitats educatives especials...) .També s'afegeixen uns altres objectius de caire més concret i específic:

- Apropar als nens i nenes al món de l'Art, dels artistes i les seves produccions plàstiques tant a partir de l'observació directa (Visites a museus, exposicions...) com de l'observació indirecta (Visió de làmines, reproduccions, fotografies...)
- Educar la sensibilitat i el gust estètic dels infants, tot potenciant l'adquisició d'un sentit crític que els ajudi a formular criteris o emetre judicis sobre les seves creacions, les dels companys, i les dels considerats grans artistes plàstics.
- Estimular l'observació atenta d'imatges i obres artístiques de qualitat per afavorir el diàleg i enriquir les experiències estètiques, plantejant activitats d'anàlisi que comportin un desenvolupament precís, específic i expressiu del llenguatge. Sobretot el llenguatge sensorial relacionat amb els colors, les formes, les impressions..., el llenguatge visual i plàstic de tipus més conceptual, i el llenguatge més propi del bloc de tècniques, estris, suports, modalitats artístiques...
- Aprendre a identificar les imatges visuals enganyoses (els jocs òptics, les figures ambigües...) i els elements bàsics del llenguatge visual utilitzats en les obres d'art, per tal de mantenir en estat d'alerta i atenció la ment , afavorir la memòria visual i possibilitar la representació plàstica de forma creativa, original i divergent.
- Desenvolupar la coordinació visual i motriu mitjançant el gest amb domini i precisió del traç.
- Manipular, experimentar i utilitzar de forma correcta els materials, estris i suports que són considerats habituals per la producció artística (pinzells, estris, paper...) tot introduint-ne d'altres no tan convencionals i més transgressors però amb iguals possibilitats expressives (colorants alimentaris, material de rebuig...)
- Combinar tècniques bàsiques: de dibuix, pintura, encolada, volum... que permetin l'experimentació de la línia la forma i el color...amb altres tècniques més transgressores que fomentin més la lliure creació amb un cert predomini del factor atzar.
- Exterioritzar i expressar verbalment de forma imaginativa (guiada o espontània) tot el munt de sorpreses i troballes derivades del procés de treball en les seves diferents fases d'observació i percepció , d'experimentació i creació, i de valoració dels resultats assolits.
- Afavorir el desenvolupament de la seguretat i la pròpia autoestima , en els nens i nenes que per diferents causes (Necessitats educatives especials, incorporació tardana...) no dominen algunes competències bàsiques, però si que són capaços d'expressar-se i comunicar-se de forma gràfica i creativa a causa del caràcter universal i motivador del llenguatge visual i plàstic.

FONAMENTACIÓ DEL PROJECTE

A continuació vull reflectir les bases en les quals he fonamentat aquest projecte, per una part la importància de la introducció de l'Art a l'escola i la seva interrelació o estreta simbiosi amb l'àrea d'Educació artística: Visual i Plàstica.

Per l'altra banda la descoberta i la valoració dels trets més característics de l'obra de Salvador Dalí (Un artista de les nostres contrades polèmic, poc conegut, poc comprès , poc valorat i encara menys treballat de forma pedagògica a les aules d'Educació Infantil i Primària).

I finalment la motivació personal envers els dos temes: L'ensenyament de l'Art com a docent i formadora de l'Àrea d' Educació Artística: Visual i Plàstica; i l'apassionant descoberta de les principals característiques, transgressions, secrets i imatges ocultes de l'obra daliniana, que durant varis cursos escolars he compartit amb els infants en el Racó dels Artistes del CEIP Santa Eugènia.

ART I EDUCACIÓ VISUAL I PLÀSTICA

“ Apropar-se al món de l'art desvetlla la mirada, alerta l'esperit, nodreix el pensament. L'art ens ajuda a conèixer el món i a descobrir els nostres sentiments a través del misteri de cada obra...”

Tots reconeixem el potencial de l'ART com un veritable llenguatge, dotat d'uns recursos expressius que posseeixen el do de saber comunicar de forma universal : idees, sentiments i sensacions que ni tan sols amb paraules seriem capaços de transmetre amb tota la fidelitat i la grandiositat que requereixen.

Com en tots els llenguatges, l'artista es converteix en l'emissor i la persona que observa l'obra d'art en el receptor , que gràcies al coneixement d'un codi (elements de l'alfabet visual : línia, forma , color... i a les seves interrelacions) pot interpretar el missatge personal, íntim o del tot objectiu que ha volgut transmetre l'artista a través de la seva obra.

“ Una obra d'art és només el pont entre l'ànima de l'artista i l'ànima de espectador”

L'art és primordialment font de comunicació i d'expressió , no entén de cultures, de llengües, del color de la pell, ni de nacionalitats diverses. El seu poder de seducció és tan gran.. que amb un xic de sensibilitat pot ser captat per tothom, i des de sempre ha possibilitat l'establiment de ponts de connexió i diàleg entre grups humans molt llunyans tant en el temps, com en l'espai.

I és precisament aquesta vessant universal i comunicativa la que converteix en imprescindible : **l'apropament al món de l'Art i la introducció a la riquesa del seu llenguatge, a les aules d'Educació Infantil i Primària** , en un moment històric i social en que la cultura de la imatge, l'educació intercultural i la bona entesa entre pobles és del tot essencial.

Fins ara la introducció al món artístic s'ha anat realitzant a l'escola de forma intuïtiva, deixant a la iniciativa i a la bona predisposició d'alguns docents : el desplegament de tot un seguit d'activitats per desenvolupar de forma exploratòria les capacitats perceptives i sensorials. Però sense comptar amb el suport d'un bon disseny curricular que en reguli els objectius, els continguts, els recursos i les estratègies a seguir per treballar de forma coherent i sequenciada l'Educació Visual a les aules.

En la reforma educativa de la LOGSE es va encomanar aquesta tasca, per primera vegada, a una de les àrees encarregades de desenvolupar l'Educació Artística, Aquesta àrea, fins aquell moment anomenada d'expressió plàstica , va rebre una denominació de tipus més qualitatiu "Àrea d'Educació Artística: Visual i Plàstica". Reconeixent amb aquest canvi de denominació, la importància que l'observació, l'educació de la mirada i l'alfabetització visual posseeixen a l'hora de realitzar una acurada lectura d'imatges de l'entorn natural i del patrimoni artístic.

Però potser la poca formació donada als docents, la manca de la figura de l'especialista, i la insuficient franja horària concedida a l'àrea van propiciar que el protagonisme que es volia donar a l'Educació Visual no arribés a materialitzar-se.

Cal doncs, una actuació ràpida i decidida per part de Departament d'Educació que aposti per apropar als infants al món de l'art i de la imatge , i opti per revaloritzar la importància del saber mirar, analitzar, llegir, comprendre i interpretar tot el seguit de sentiments i emocions se'ls desvetllen.

Un altra repte important és el de saber trobar el just equilibri entre l'Educació Visual i l'Educació Plàstica:

- ◆ Sense oblidar l'aspecte lúdic del laboriós procés d'alfabetització visual, que ens permetrà assolir la clau del codi i ens ajudarà a formar el gust estètic i el sentit crític.
- ◆ Ni deixar de banda l'aspecte manipulatiu i, "plàstic" que aporta el contacte directe amb els materials i l' experimentació sensorial amb diferents suports, estris i tècniques .

que en combinació amb el bagatge visual previ aconseguit gràcies al poder de l'educació de la mirada , ens ajudaran a esperonar la memòria visual, la sensibilitat, la imaginació i la recerca de respostes creatives i divergents dels nostres nens i nenes, futurs ciutadans d'una societat intercultural on primarà la cultura de la imatge.

SALVADOR DALÍ UN PERSONATGE I UN ARTISTA MULTIDISCIPLINAR

L' 11 de maig de 2004 es van complir cent anys del naixement a Figueres de Salvador Dalí, un artista polièdric, multidisciplinar, extravagant i creatiu que va gaudir de la constant capacitat de sorprendre i provocar grans polèmiques.

Fill d'una família benestant, el petit Dalí va créixer estimat, consentit i contemplat per tots, vivint una infància plàcida que va anar potenciant el seu caràcter tossut i rebel, però no va aconseguir foragitar ni les pors, ni les inseguretats personals. La seva predisposició natural envers el dibuix i la pintura, el va portar a autoformar-se des de ben petit tot llegint els llibres d'art del seu pare, i assistint a classes de dibuix i de gravat .

Al 1922 va ingressar a l'Escola de Belles Arts de Madrid, on va fer amics (Federico Garcia Lorca i Luis Buñuel) que van deixar una profunda empremta tant en la seva vida com en la seva trajectòria artística. Encara que de ben segur que els factors que van marcar amb més força al geni empordanès, van ser la seva entrada a formar part del grup dels surrealistes i la coneixença de Gala que es va convertir en la seva musa, amant i marxant d'art.

La seva intensa vida està farcida d'anècdotes i de llargues hores de treball i de creació artística, però lluny de centrar-me només en la biografia o la ressenya acurada de les seves principals obres, he optat per destacar aquells **trets fonamentals que han convertit en única i genial la seva vida i les seves creacions.**

- ◆ Ser un artista original i innovador que com els grans mestres del renaixement va practicar diferents disciplines artístiques (Dibuix, pintura,escultura, literatura, cinema, fotografia, disseny de joies i objectes surrealistes)
- ◆ Haver estat capaç de construir i projectar la pròpia imatge per tal d' augmentar la seva popularitat, tot difonent i valoritzant la seva obra artística Segurament l'obra més preuada de Dalí és ell mateix , amb el mèrit d' haver sabut crear el seu propi personatge.
- ◆ Aconseguir adreçar la seva producció artística al públic en general, emprant de forma pionera el gran poder mediàtic que tot just començaven a tenir els mitjans de comunicació, de publicitat i de cultura de masses.
- ◆ Estar dotat d'unes solides arrels (Gran bagatge i formació en els procediments artístics) i d'unes intuïtives antenes que l'ajudaven a copsar tots aquells esdeveniments científics, socials i polítics que haurien de tenir gran rellevància en la seva època.
- ◆ Posseir una personalitat complexa i un món interior carregat de conflictes interns i desitjos ocults, que no dubta en reflectir en les seves obres creant una atmosfera irreal, màgica i alhora inquietant.
- ◆ Haver-se identificat totalment amb el paisatge estimat i descarnat de la seva terra (La plana de l'Empordà, les roques del Cap de Creus, les platges de Portlligat) que arriba a convertir-se en el fons únic i recurrent de les seves creacions artístiques.
- ◆ Haver creat un codi particular poblat de tot un seguit d'elements sorprenents (ous, pans, calaixos, rellotges tous...) dotats d'una simbologia especial, que reflecteixen de forma subjectiva les seves principals obsessions, fites i preocupacions envers l'art modern..
- ◆ Aconseguir elaborar tot un món d'enganys visuals, jocs òptics i imatges ocultes que posen en alerta les capacitats perceptives de l'espectador i l'obliguen a realitzar múltiples mirades sobre la seva obra.

I el més important haver confiat en el poder de la il·lusió, i en la força de la voluntat... ja que Salvador Dalí (potser boig, pallasso, geni ,actor o artista?) es va comportar com un infant que un bon dia decideix perseguir un bell somni, encara que li calgui esmerçar tota una vida per tal d'aconseguir.

“ DE PETIT VOLIA SER CUINERA, DESPRÉS NAPOLEÓ I FINALMENT VAIG DECIDIR SER UN GENI”

MOTIVACIONS I ANTECEDENTS **DE TREBALL PREVI SOBRE EL TEMA**

La curiositat per l'obra de Salvador de Dalí va sorgir durant el curs 1998-99 , a partir d'una visita al castell de Púbol realitzada juntament amb alguns membres de l'equip docent del CEIP Santa Eugènia de Girona. Les mestres d'Educació Infantil seduïdes pel gran potencial motivador i creatiu que ens suggeria l'indret i l'obra del pintor, vam decidir iniciar un petit projecte sobre l'artista empordanès que va culminar amb una atractiva visita plena de sorpreses, al castell que Dalí va regalar a Gala..

Ja en aquells moments vaig gaudir dissenyant i elaborant la proposta de descoberta dels animals fantàstics de Dalí, les diferents activitats plàstiques i el guió d'una visita comentada, farcida de jocs i d'originals troballes, que va constituir un precedent de les visites guiades al castell que ara ofereix la Fundació Gala-Dalí .

Aquesta experiència està publicada a la revista Infància, núm.116; també va estar penjada a la Web de la Fundació Gala-Salvador Dalí durant el curs 2000-2001, i es va difondre a través d'una ponència en el Postgrau en Estudis d'Educació, Comunicació i Museus realitzat a la UdG durant l'any acadèmic 2001-2002, i en diversos cursos de formació de l'Àrea Visual i Plàstica dels quals he sigut formadora.

Després d'avaluar l'expectació generada entre els nens i nenes i el bon assoliment dels objectius proposats; el projecte a partir de Salvador Dalí i la visita a Púbol es va incloure en el Pla Anual del nostre centre, programant la seva realització amb els alumnes d'Educació Infantil (de 4 i 5 anys) amb una periodicitat bianual.

Durant el curs 2000-01 vam ser seleccionats per la Fundació per realitzar juntament amb altres escoles , la visita guiada i els tallers experimentals al Museu Dalí de Figueres amb l'objectiu de realitzar una avaluació i prova experimental abans d'oferir la visita al públic escolar en general. L'experiència va ser molt enriquidora ja que va coincidir que molts dels alumnes de cycle inicial , havien realitzat el projecte dels animals fantàstics a parvulari i el bagatge que tenien sobre l'artista i la seva obra havia deixat una bona empremta.

Simultàniament i des del curs 1998-99 fins al 2002-03 vaig exercir com a especialista d'Educació Visual i Plàstica i vaig portar a terme el Projecte " El racó dels artistes" generat com a treball de recerca d'un curs d'especialització d'Educació Infantil. Aquest projecte es va desenvolupar com a model d'innovació al CEIP Santa Eugènia , amb l'objectiu d'incidir en el desenvolupament i aprenentatge dels infants, tot atenent el seu ritme individual i potenciant un procés de treball de creació plàstica i d'expressió verbal (en un entorn escolar caracteritzat per la diversitat social, cultural i personal del seu alumnat, i per la constant arribada d'alumnes d'incorporació tardana).

A més de la figura de Salvador Dalí , i amb el propòsit constant d'afavorir la introducció al món de l'art i el desenvolupament de la sensibilitat , hem treballat altres personalitats del món de les arts plàstiques com Joan Miró, Pau Picasso, Antoni Gaudí , Claude Monet, Jackson Pollock, Henri Matisse, el matrimoni Delaunay... i diversos artistes de l'entorn gironí (C. Declaux, J Mª Corominas...) i d'algunes obres d'art africà, asiàtic... per donar-hi un caire més intercultural.

A més de les meves motivacions com a docent vull també fer esment de la meua vessant com a formadora i Assessora de l'Àrea d'Educació Artística Visual i Plàstica, des del curs 1992. Aspecte que m'ha engrescat a voler assumir el repte d'engegar un projecte d'introducció al món de l'art , que dotes als docents d'uns objectius, continguts, recursos , materials curriculars i sobretot els esperonés a transmetre un segell de qualitat artística a través de les activitats de l'Àrea Visual i Plàstica.

En aquesta ocasió el centre d'interès és la descoberta de l'obra de Salvador Dalí, del qual s'han obviat els aspectes més polèmics i escandalosos de la seva personalitat, per destacar-ne aquelles característiques (abans ja citades) més positives i educatives de cara als infants com poden ser : el gran domini de la tècnica, la fantasia, la imaginació i sobretot la força de voluntat i la seva gran capacitat de treball.

Tot i que ara el protagonista és DALÍ, també es podria tractar de qualsevol altre artista plàstic ja que una de les fites d'aquest projecte es basa en la seva capacitat de ser fàcilment adaptable, extrapolable i generalitzable.

DISSENY DEL PROJECTE REALITZAT

ESTRUCTURACIÓ DEL PROJECTE

El projecte de recerca i estudi “ El món màgic de Dalí a Internet” que ja s’ha definit àmpliament en la relació dels objectius generals i s’anirà explicitant més concretament en el disseny del seu pla de treball, està adreçat bàsicament a mestres i a alumnes d’Educació Primària i en algun cas a alumnes de primer cicle d’Educació Secundària, tot i que sovint es formulen diverses propostes per l’Educació Infantil que el propi mestre podrà emmarcar de forma més global dins de l’Àrea d’Intercomunicació i Llenguatges.

El projecte s’ha estructurat a partir :

- D’un bloc de treball d’investigació de dades, de recerca d’informació documental sobre l’artista i la seva obra, d’elaboració de diversos arxius d’imatges, de programació de propostes d’activitats de l’Àrea d’Educació Artística: Visual i Plàstica, i de materials curriculars de caire més interdisciplinar.
- D’un bloc de treball de formació amb el professorat de l’Alt Empordà , a partir de la demanda inicial que els propis docents van realitzar dins del Pla de Formació de Zona, sol·licitant un curs monogràfic sobre Dalí i les possibilitats plàstiques suggerides per la seva obra. A causa de la gran demanda de sol·licituds a l’hora de realitzar la inscripció al curs, aquest es va haver de repetir cinc vegades a l’Alt Empordà, una vegada al Barcelonès, es va convertir en el tema protagonista de diversos cursos i assessoraments en centres del Gironès i es van realitzar conferències i tallers sobre el tema a diversos centres escolars i CRPS de diverses comarques del Gironès, La Selva, el Vallés i el Barcelonès
- D’un bloc de treball de camp i d’aplicació directa a les aules de diferents centres de Salt i Girona, on s’ha procurat experimentar prèviament i comprovar la motivació i la validesa dels materials elaborats, juntament amb l’interès i l’adequació de les activitats plàstiques proposades.

La idea inicial consistia en aplicar, els materials i propostes elaborades, en diferents escoles de l’àmbit gironí , algunes amb un tipus d’alumnat autòcton i altres amb un alt percentatge d’alumnes estrangers per comprovar si resultaven motivadors i estimulants a nivell d’expressió i comunicació artística i sobretot si les imatges o la reflexió sobre el treball plàstic realitzat podien activar el procés de comunicació i expressió oral.

Però la mostra va sobrepassar les expectatives previstes i es va estendre a centres docents de diversos àmbits no gironins gràcies a l’interès mostrat pels docents (motivats pel tema o que s’havien sensibilitzat a partir del curs de formació) que m’oferien la possibilitat d’aplicar diverses propostes, es brindaven a realitzar-les ells mateixos o em convidaven a visualitzar les creacions plàstiques que havien realitzat els alumnes .

TEMPORITZACIÓ, FASES, CALENDARI...

Les diverses fases de temporització del projecte d'estudi i recerca, que s'ha portat a terme durant el curs escolar 2003-2004 s'han fet coincidir amb els trimestres naturals que regula el calendari del curs escolar i les principals actuacions realitzades són les següents:

PRIMER TRIMESTRE

- Inici de la fase de recerca d'informació i d'investigació sobre Salvador Dalí i la seva obra .
- Realització de nombrosos contactes, tràmits i gestions per aconseguir que la Fundació Gala-Dalí autoritzés la utilització d'obres dalinianes per a fins pedagògics i didàctics , amb l'objectiu de poder-les visualitzar i penjar de la xarxa de XTEC.
- Elaboració dels primers materials adients per presentar de forma atractiva la figura i l'obra del pintor als nens i nenes d'Educació Infantil i Primària.
- Programació de la proposta d'ornamentació i d'immersió directa a les obres i els elements del codi dalinià “ **Un hivern tot dalinià**” per tal d'engrescar a mestres i alumnes amb motiu de l'inici de l'any Dalí.
- Presentació de la proposta als docents del Gironès i de l'Alt Empordà a través dels Centres de Recursos.
- Disseny i publicació de la proposta “ Un hivern tot dalinià” primer a la Web dels Mitjans Audiovisuals de Girona i després a la capçalera de XTEC .

Simultàniament vaig dissenyar el dossier de materials de formació sobre Dalí, i vaig començar a impartir com a formadora **els dos primers cursos inclosos en el Pla de Formació ” El món màgic de Dalí”** adreçats a docents de l'Alt Empordà ,que han servit per avaluar i comprovar el grau de validesa i d'interès que podien aportar i desvetllar els materials, la pluja d'idees i les propostes suggerides a partir de la vida i l'obra de Dalí. També es van començar a elaborar les propostes i l'intercanvi d'activitats plàstiques entre docents, a partir dels rellotges tous i dels elements comestibles

SEGON TRIMESTRE :

- Continuació de la docència dels altres tres cursos de cursos de formació sobre: El Món Màgic de Dalí i elaboració de les propostes d'activitats plàstiques i d'intercanvi entre docents suggerides pels temes de les joies i els objectes surrealiste; els animals de Dalí; els retrats, els somnis i les fantasies dalinianes.
- Realització d'assessoraments, mostres de materials , conferències sobre com treballar a partir de l'obra de Salvador Dalí, a diversos centres docents i a centres de recursos de Catalunya.

- Inici de les primeres visites a centres escolars per observar o realitzar la experimentació de diverses propostes plàstiques amb alumnes.
- Consolidació de la proposta “Un Hivern tot dalinià” com un interessant espai d’intercanvi visual i de calaix de propostes dalinianes, a partir de les presentacions multimèdies enviades per nombroses centres docents
- Elaboració de la proposta interdisciplinària “ **L’univers tou de Salvador Dalí**” dissenyada per ser publicada com a pàgina Web a XTEC, que pretén treballar el simbolisme i la iconografia daliniana dels elements tous a partir de l’eix vertebrador de l’Educació Visual i Plàstica, però cercant la interrelació entre diverses àrees del currículum.
- Continuació del procés de tràmits, gestions, redacció de llistats i peticions... per aconseguir el permís d’utilització d’obres dalinianes a través de la Fundació Gala Dalí i l’empresa VEGAP.

TERCER TRIMESTRE:

- Continuació de les visites a centres docents per observar o realitzar la experimentació de diverses activitats plàstiques incloses en les propostes d’aquesta llicència d’estudis.
- Elaboració dels tres materials monogràfics entorn una obra de Salvador Dalí que configuren la Proposta “ **Deixa’t seduir per una obra de Salvador Dalí**”, experimentació amb alumnes de la proposta a partir de l’obra : Natura Morta Vivent.
- Recerca de la bibliografia i la informació necessària per començar a elaborar les propostes de “Endalí, endalinalla” que pretenen relacionar de forma lúdica Art i Llengua.
- Obtenció dels permisos d’utilització per fins didàctics i pedagògics d’un llistat d’obres de Salvador Dalí, concedits per l’empresa Vegap per decisió expressa de la Fundació Gala Dalí.
- Realització d’un viatge d’estudis a la ciutat de Lyó per conèixer la realitat educativa de l’Educació infantil a França i assistència a un congrés dedicat a l’Art infantil.
- Gravació del vídeo del programa : Mira que fem! de l’Escola a casa amb la descripció dels continguts i objectius de la proposta “ Un hivern tot dalinià” , la seva aplicació a diversos centres docents i la importància de la Web com a espai virtual d’intercanvi d’experiències.

PERÍODE D'ESTIU:

- Participació en l'equip de redacció i elaboració de diversos apartats del **monogràfic de la primera sessió del Seminari d'Audiovisuals d'Infantil i Primària (SAIP)**, en format revist i en format digital.
- Redacció d'algunes activitats de les propostes integrades en el recull "Endalí, Endalinalla"

SETEMBRE I OCTUBRE (CURS 2004-05):

- Conclusió de les divuits propostes que integren el recull de: "**Endalí, Endalinalla**".
- Elaboració de **la Memòria final del projecte de Llicència d'Estudis**, xerrades amb diversos professionals de l'Educació per realitzar la valoració d'alguns materials i propostes generades.
- Recopilació, organització i classificació dels diversos materials curriculars del projecte " El Món Màgic de Dalí"

TIPUS DE METODOLOGIA EMPRADA

A nivell metodològic el treball de recerca s'ha basat fonamentalment en els coneixement previs obtinguts a través de la pròpia pràctica docent, i a nivell personal m'ha resultat molt útil per acabar de consolidar i estructurar les observacions i conclusions intuïdes i registrades en les diverses propostes didàctiques sobre Salvador Dalí i la seva obra, aplicades amb alumnes d'Educació Infantil i Primer Cicle de Primària en el CEIP Santa Eugènia (Girona) durant els últims cinc cursos escolars.

Però cal destacar que aquestes conclusions s'han vist enriquides qualitativament per les noves aportacions dels mestres assistents als cursos " El Món Màgic de Salvador Dalí" que de forma desinteressada i entusiasta han generat diverses propostes d'activitats plàstiques que han experimentat amb els seus alumnes i han compartit i valorat juntament amb la resta d'ensenyants que participaven en cada un dels cursos de formació.

També ha estat enriquidora i molt gratificant l'experiència de poder portar a terme personalment o fer l'observació directa de com es realitzava l'aplicació d'alguna part pràctica i inèdita de la recerca, en centres docents amb diferents dinàmiques de funcionament i diverses tipologies d'alumnat.

Els diversos passos metodològics que s'han seguit a l'hora de formular les propostes didàctiques o elaborar els materials curriculars han estat els següents:

- Recerca, anàlisi, estudi, observació i classificació de documentació i bibliografia sobre el tema a desenvolupar
- Elaboració d'un marc teòric sobre la biografia del pintor, l'obra a observar, l'element o el contingut didàctic a treballar, redactats de forma suggerent i divertida que inciti a mestres i a alumnes a participar en el planteig lúdic de les diverses activitats d'observació i de creació artística.
- Recull i confecció d'un arxiu d'imatges d'obres (dibuix, pintura, joies, vestuari...) de Salvador Dalí, classificant-les per temes rellevants de la seva iconografia, o bé de tal forma que a partir de les mateixes es puguin anar desplegant els diferents continguts de l'Àrea d'Educació Artística : Visual i Plàstica..
- Elaboració de propostes didàctiques per aplicar a l'aula i facilitar la tasca dels docents a l'hora d'introduir als nens i nenes al món de l'Art i de les imatges.

La majoria d'aquestes propostes consten de:

1. Una introducció, marc teòric o un petit flash informatiu sobre l'aspecte o concepte general que es vol desenvolupar.
2. Imatges complertes o zooms selectius sobre obres de Dalí que il·lustrin el concepte a treballar.
3. Guia o pautes per realitzar una observació o lectura d'imatges enriquidora i creativa, tot aprenent el vocabulari referent al bloc d'Educació Sensorial i els diversos aspectes relacionats amb l'Alfabet Visual i la seva sintaxi.
4. Sugeriments d'activitats perceptives i creatives a desenvolupar a partir del que ens suggereixen les imatges.
5. Programació d'activitats plàstiques de dibuix, pintura, encolada, tècniques d'impressió, pas de la superfície plana a la volumètrica, modelatge...
6. Plantejament d'altres possibles activitats que es pugin relacionar amb diverses àrees del Currículum, havent en compte la vessant multidisciplinària de la personalitat i l'obra de l'artista.
7. Proposta d'estratègies que afavoreixin la reflexió, l'educació de la sensibilitat, i la formació del sentit crític.
8. Recull fotogràfic de les creacions plàstiques més suggerents i interessants experimentades en diversos centres docents.

Com es pot observar s'ha procurat emprar un tipus de metodologia que pel que fa referència a la Introducció al món de l'Art i dels artistes, ha aconseguit implicar i engrescar tant als docents com als alumnes. Als mestres potenciant les dinàmiques de treball personal però sobretot les de treball cooperatiu i d'intercanvi d'experiències. I als alumnes equilibrant les activitats perceptives, creatives i manipulatives tot realitzant la seva experimentació de forma individual o en agrupament diversos.

DESCRIPCIÓ DELS RECURSOS UTILITZATS

Durant l'elaboració i aplicació d'alguns apartats d'aquest projecte he procurat emprar el màxim de recursos de tots tipus: humans, funcionals, materials, didàctics... intentant aconseguir una bona organització, planificació i interacció entre els mateixos, per tal d'optimitzar-los i complementar-los de cares a la consecució dels objectius previstos.

Vull remarcar que per una part he utilitzat diversos recursos bibliogràfics, documentals i visuals de tipus tradicional, però a l'hora també he après a combinar-los amb altres de més novedosos i propis de les noves tecnologies, que per mi han significat un repte ja que he hagut de descobrir-los i aprendre a utilitzar-los (Internet, programes informàtics, fotografia digital, vídeos...)

A l'hora de seleccionar els diferents tipus de recursos que han fet possible l'elaboració de les propostes didàctiques i dels materials curriculars que engloba aquest projecte, he considerat que era primordial vetllar perquè acomplissin els següents requisits:

- Afavorir l'aprenentatge significatiu
- Permetre assolir els objectius proposats.
- Reflectir els diferents tipus de continguts: Conceptuals, procedimentals i actitudinals.
- Facilitar la tasca d'atenció a la diversitat a l'aula.
- Desenvolupar el pensament divergent i la creativitat.
- Oferir activitats lúdiques i atractives pels alumnes.
- Permetre la reflexió i l'avaluació a partir dels objectius proposats.

DESCRIPCIÓ DELS RESULTATS OBTINGUTS

RELACIÓ DE PROPOSTES I MATERIALS ELABORATS:

CURSOS DE FORMACIÓ **“ EL MÓN MÀGIC DE SALVADOR DALÍ”**

“DESCOBERTA DE LA PERSONALITAT I L'OBRA DE L'ARTISTA I UN MUNT DE PROPOSTES PLÀSTIQUES INSPIRADES EN LES SEVES OBRES”

- ◆ Un dossier de conceptes, procediments, activitats plàstiques, recursos i materials gràfics dissenyats pels cursos de formació.
- ◆ Cinc dossiers que recullen diverses propostes d'activitats d'Educació Visual i Plàstica inspirades en elements propis de la iconografia daliniana (elaborades per docents que van participar en els cursos de formació)
 - ◆ Els rellotges tous
 - ◆ Els elements comestibles
 - ◆ Els animals de Dalí
- ◆ Les joies i els objectes surrealistes
 - ◆ Retrats, somnis i fantasies
- ◆ Propostes d'activitats dalinianes centrades en l'àrea d'Educació Artística: Visual i Plàstica que es poden trobar a la web del CRP de l'Alt Empordà.
<http://www.xtec.es/crp-altemporda/experiencies-dali-centres.htm>

“UN HIVERN TOT DALINIÀ”

PROPOSTA D'ORNAMENTACIÓ QUE A PARTIR DE L'OBSERVACIÓ I LA CREACIÓ PLÀSTICA PRETEN INTRODUIR ELS PRINCIPALS ELEMENTS DEL CODI DALINIÀ

<http://www.xtec.es/~aperafit/dali>

<http://www.xtec.es/~aperafit/a/mailling/index.htm>

- ◆ Dossier amb els continguts, els objectius, la programació de la proposta, els esquemes gràfics i les obres a treballar...
- ◆ Web interactiva de “ Un hivern tot dalinià” completada amb una proposta que convida a registrar la experiència amb una càmera digital, i explica com realitzar una presentació multimedia per penjar i constituir un espai d'intercanvi des de la xarxa de XTEC.

- ◆ Vídeo del Programa : L'escola a casa, apartat: Mira que fem! amb l'explicació de la proposta "Un hivern tot dalinià" la visualització del procés d'aplicació i la valoració dels resultats plàstics obtinguts en diversos centres docents.

"L'UNIVERS TOU DE SALVADOR DALÍ"

PROPOSTA INTERDISCIPLINAR A PARTIR DEL SIMBOLISME I LA ICONOGRAFIA DALINIANA DELS ELEMENTS TOUS

<http://www.xtec.es/recursos/socials/dali/tous>

- ◆ Dossier amb els continguts, els objectius, la programació de les activitats de diverses àrees que planteja proposta, els esquemes gràfics i les obres a treballar...
- ◆ Web de la proposta amb diversos enllaços i propostes participatives i interactives

"DEIXA'T SEDUIR PER..."

PROPOSTES MONOGRÀFIQUES D'OBSERVACIÓ, LECTURA D'IMATGES I CREACIÓ A PARTIR DE LA DSCOBERTA D'UNA OBRA DE SALVADOR DALÍ

- ◆ Deixa't seduir per **la cistella de pa** de Salvador Dalí
- ◆ Deixa't seduir per **Natura Morta Vivent** de Salvador Dalí
- ◆ Deixa't seduir per **Retrat de Picasso a la Glòria del sol** de Salvador Dalí.

"ENDALÍ, ENDALINALLA"

RECULL DE PROPOSTES QUE RELACIONEN EL PLAER DE MIRAR ART AMB LA DESCOBERTA I L'ENGINY DE LES ENDEVINALLES POPULARS CATALANES

- ◆ Dossier amb divuit propostes que consten dels següents materials : rètol identificatiu i reproducció en color d'una obra daliniana; recull d'endevinalles populars i de definicions de diccionari que fan referència a diferents elements que cal cercar en l'obra; diversos jocs de llenguatge que ajuden a trobar les solucions correctes.

OBRES TREBALLADES:

- ◆ Noia dreta a la finestra
- ◆ La persistència de la Memòria
- ◆ Ous al plat sense el plat

- ◆ Gala amb dues costelles de xai en equilibri sobre l'espatlla
 - ◆ El deslletament del moble aliment
 - ◆ L'espectre del Sex- appeal
 - ◆ Rostre de Mae West
 - ◆ Girafes enceses
 - ◆ El somni
 - ◆ Autoretrat tou amb bacon fregit
- ◆ Al·lucinació parcial.Sis aparicions de Lenin sobre un piano.
 - ◆ Somni causat pel vol d'una abella
 - ◆ La temptació de Sant Antoni
 - ◆ La cistella del pa
 - ◆ Retrat de Picasso a la glòria del sol
- ◆ Dalí a l'edat de sis anys...aixecant la pell del mar
 - ◆ Gala mirant el mar Mediterrani
 - ◆ **Natura morta vivent**
- ◆ <http://www.xtec.es/~aperafit/dali/obres/natura.htm>

L'EDUCACIÓ VISUAL A TRAVÉS DE L'ART

MONOGRÀFIC PRIMERA SESSIÓ D'AUDIOVISUALS D'INFANTIL I PRIMÀRIA (SAIP), CURS 2004-05, SUB: TECNOLOGIES DE LA INFORMACIÓ

<http://www.xtec.es/audiovisual/sav/saip05/sessio1/ses1/index.htm>

- ◆ **Redacció dels apartats i elaboració de materials de:**
 - ◆ L'Educació Visual a través de l'Art.
 - ◆ En Salvador Dalí, tot un personatge.
- ◆ Produccions plàstiques dalinianes: “ Un hivern tot dalinià”
- ◆ Treballem una obra de Dalí. Endevinart i Sopa de lletres.
 - ◆ Obrim les propostes. Espectes generalitzables.
- ◆ El calaix de les propostes. <http://www.xtec.es/calaix>

DESCRIPCIÓ I VALORACIÓ DE LES PROPOSTES **I DELS MATERIALS ELABORATS**

En aquest apartat intentaré fer una descripció breu, però força detallada, de cada proposta o bloc de materials curriculars elaborats, procurant alhora fer-ne una petita valoració tot havent en compte la seva difusió, el grau d'utilitat i de motivació que han generat a les aules; la seva efectivitat com a materials per a treballar de forma més qualitativa l'Àrea d'Educació Artística: Visual i Plàstica; i el seu poder per estimular la fantasia, la imaginació i ajudar a desenvolupar el pensament divergent...

Per fer-ne la valoració m'he basat en les opinions i les enquestes valoratives dels assistents als cursos de formació: El món màgic de Dalí, en interessants converses mantingudes amb mestres d'Educació Infantil i Primària que han portat a terme algunes propostes, en l'opinió d'algun professor de la UDG, membres dels serveis educatius (CRP, Mitjans audiovisuals, PIE...), en nombrosos correus electrònics rebuts d'arreu de Catalunya fent referència a la proposta de : Un hivern tot dalinià, a les conclusions derivades de diversos assessoraments a centres educatius... i en la pròpia experiència personal després de portar tan de temps treballant, experimentant i innovant per assolir una bona introducció dels infants en el sorprenent món de l'Art i dels artistes.

Tot i això, crec que és una valoració superficial, ja que aquesta només podrà ser objectiva a llarg termini, si un cop passada la febre de l'any del centenari de Salvador Dalí, acaben consolidant-se com a propostes útils, atractives i com a materials dignes d'utilitzar per realitzar la descoberta de l'artista en un cicle educatiu determinat o serveixen de model per establir generalitzacions i adequar-les a altres creadors plàstics.

CURSOS DE FORMACIÓ : **“EL MÓN MÀGIC DE SALVADOR DALÍ”**

El curs de formació “ El Món Màgic de Salvador Dalí” el vaig dissenyar amb **l'objectiu primordial** d'ajudar a descobrir la personalitat artística d'un dels grans genis pictòrics de les nostres contrades; i d'arribar a conèixer les seves principals obres, característiques i peculiaritats, en un període força especial ja que durant l'any 2004 es celebra el centenari del naixement de Salvador Dalí.

La proposta es va materialitzar en un curs-taller monogràfic de deu hores de duració que permetés als docents adquirir els continguts conceptuals bàsics sobre l'artista, i el particular ús del codi visual i gràfic que fa en les seves creacions.

Al mateix temps es va procurar oferir un munt de recursos, experiències, idees creatives; i sobretot de continguts procedimentals referents a : materials, estris, suports i tècniques artístiques, que afavorissin la realització de diverses aplicacions didàctiques a l'aula, generades a partir de l'Àrea d'Educació Artística: Visual i Plàstica.

A grans trets els **continguts** que es van anar desgranant i desenvolupant a través de quatre sessions d'una durada de dues hores i mitja, van ser els següents :

- Procés d'introducció de la figura de Salvador Dalí als nens i nenes d'Educació Infantil i Primària (Breu recorregut biogràfic del seu entorn familiar, infància, adolescència... farcit d'anècdotes i d'aspectes rellevants i curiosos).
- El món de la Percepció a través d'algunes obres del pintor empordanès (Jocs visuals, enganys òptics, anamorfosis, imatges enganyoses, figures ambigües... com a mitjà motivador per exercitar les habilitats d'observació dels infants) .
- La descoberta dels animals fantàstics creats per Salvador Dalí a partir de la descripció d'una visita al castell de Púbol. Itinerari i jocs de descoberta dels animals integrats tant en el castell com en el jardí. Mostra del Projecte " Els animals de Dalí", dels materials i de diverses creacions plàstiques: de tipus pictòric i volumètric.
- Recorregut visual per diferents obres significatives del pintor, mostrant i aportant tot un seguit d'activitats plàstiques suggerides per les mateixes, que obrin en ventall la possibilitat d'aplicar diverses tècniques de dibuix, pintura, encolada, volum i tècniques d'impressió, de forma convencional o transgressora , i aprofitant a fons totes les seves capacitats expressives .
- Aplicació pràctica d'algunes de les propostes de tipus visual, gràfico-plàstiques i creatives , suggerides o desenvolupades durant les diverses sessions.
- Espai obert d'intercanvi d'experiències, d'unitats didàctiques, de recursos i de propostes plàstiques generades pels docents, i que girin a l'entorn del "Món Màgic de Salvador de Dalí" i les seves obres.

La proposta d'aquest curs, inclosa en les activitats de formació del pla de zona de l'Alt Empordà ,va tenir una gran acollida i s'hi van matricular més de 300 ensenyants, i per intentar donar la formació al màxim de docents es van arribar a fer cinc cursos de formació (amb el suport del Departament d'Ensenyament i l'Ajuntament de Figueres) però, tot i això, encara no es van poder atendre totes les demandes .

El grau d'expectació que els continguts del curs van despertar en els docents, la seva participació i afany de traslladar a les aules i aplicar amb els seus alumnes diversos aspectes i tècniques desenvolupades durant la formació, van quedar reflectides en les valoracions finals que els mestres van realitzar a la fi de cada un dels cursos.

Aquestes enquestes valoratives juntament amb els comentaris i suggeriments personals dels ensenyants s'adjunten en els quadernets de propostes didàctiques elaborades durant el desenvolupament dels diferents cursos .

Les valoracions són altament positives i constaten la motivació que genera en mestres i alumnes el fet de poder treballar de forma seqüenciada i alhora creativa a partir del que ens suggereix l'obra d'un artista, també reflecteixen l'interès per demanar materials curriculars que ajudin a treballar de forma qualitativa l'Àrea d'Educació Artística Visual i Plàstica , i exposen el desig de que es segueixi promocionant un tipus d'activitat de formació que potenciï la introducció al món de l'Art i el coneixement de diverses metodologies, estratègies i tècniques artístiques originals i creatives.

QUADERNETS DE PROPOSTES D'ACTIVITATS **D'EDUCACIÓ VISUAL I PLÀSTICA ENTORN DEL** **MÓN MÀGIC DE SALVADOR DALÍ**

I va ser tot observant el grau de motivació i l'alta receptivitat que mostraven els docents durant les diverses sessions del “ ***El món Màgic de Salvador Dalí***” que em vaig plantejar com a gran repte aconseguir que els ensenyants no adoptessin el simple paper de receptors de tota una sèrie de continguts, metodologies , pluja d'idees i d'activitats. Sinó que procuressin participar i implicar-se al màxim en el tema, tot convidant-los a programar i experimentar a les seves pròpies aules :

Una proposta didàctica que englobés una activitat gràfico-plàstica , suggerida pels continguts desenvolupats durant el curs i centrada preferentment en un gran tema general que va ser diferent per cada una de les emissions del curs.

Així doncs vam dissenyar i consensuar una fitxa bàsica, que de forma simple i aclaridora ens permetés sequenciar i reflexionar sobre:

- Els objectius i els continguts proposats.
- La metodologia i els materials emprats.
- La motivació inicial , el seguiment del procés de treball.
- L'avaluació de la proposta .

També vam considerar interessant la possibilitat d'adjuntar alguna fotografia digital dels diferents passos a seguir, o bé del resultat final de l'activitat; per així gaudir: tot documentant la proposta i aprenent a utilitzar els nous mitjans audiovisuals.

Durant la última sessió de cada curs de formació, els docents explicaven breument a la resta de companys la seva aplicació didàctica , en feien una valoració personal i també lliuraven a cada assistent una fotocòpia de la proposta.

D'aquesta forma es va iniciar una profitosa activitat d'elaboració de materials curriculars d'Educació Artística elaborats pels propis docents, i es va instaurar una dinàmica d'intercanvi basada en la pròpia experiència, en la fluïdesa d'idees i recursos per començar a enfocar l'àrea a partir de l'Art i dels artistes , i en la potenciació del pensament divergent a l'hora de programar activitats de tipus visual, gràfic o plàstic.

Aquestes propostes didàctiques classificades pels cicles educatius als quals van adreçades, s'han recollit en cinc dossiers que parteixen de cinc grans centres d'interès consensuats prèviament, i pretenen constituir una petita guia, orientació o estímul inductor pels professionals de l'Educació interessats: tant en dignificar i dotar de qualitat les activitats expressives i creatives de l'àrea artística, com en aprofundir en la vida i l'obra d'un artista multidisciplinar i polifacètic com **Salvador Dalí**, tot reflexionant i havent en compte els tres grans blocs de l'Àrea Visual i Plàstica:

- Educació Sensorial i Estructuració de la Imatge.
- El llenguatge Visual i Plàstic.
- L'Expressió Gràfico-Plàstica.

Cada un dels cinc quadernets consta d'unes vint propostes d'activitats d'Educació Visual i Plàstica, i s'estructuren entorn d'aquests grans centres d'interès relacionats amb la iconografia daliniana:

- ◆ Els rellotges tous.
- ◆ Els elements comestibles.
- ◆ Els animals dalinians.
- ◆ Les joies i els objectes surrealistes.
- ◆ Retrats, somnis i fantasies.

Cada dossier conté: un índex, un pròleg introductori, un apartat de coneixements previs sobre el tema a desenvolupar, el llistat dels docents autors de les diverses propostes, les fitxes de les diverses activitats plàstiques amb les imatges fotogràfiques del procés d'aplicació o del resultat plàstic obtingut, un apartat d'altres propostes relacionades amb el tema que m'han fet arribar diversos centres educatius, i finalment el buidat final de les enquestes valoratives del curs amb el recull dels diferents aspectes que han volgut remarcar els docents.

Aquests materials s'han començat difondre i a utilitzar gràcies a l'intercanvi realitzat entre docents a través dels cursos de formació (Els assistents als cursos s'organitzaven per aconseguir el dossier elaborats en els cursos anteriors o posteriors i així obtenir el màxim de propostes)

També es van posar a disposició del CRP de l'Alt Empordà que organitzava un servei de préstec i va penjar a la seva web algunes de les propostes més representatives.

Segons l'opinió de docents que han aplicat directament a les aules alguna d'aquestes propostes i els que coneixen a fons aquests materials realitzats i intercanviats pels propis mestres: es tracta d'unes propostes interessants, ben seqüenciades, moltes d'elles originals i molt innovadores que marquen una nova metodologia a l'hora de tractar la descoberta d'una obra, d'un artista i d'aplicar tot un seguit de tècniques artístiques tradicionals i més novadores a les aules.

I afegeixen que és un material bàsic al qual s'hauria de donar difusió i que no hauria de faltar en cap dels diversos CRPS de Catalunya.

“UN HIVERN TOT DALINIÀ” **DESCRIPCIÓ DE LA PROPOSTA .**

“ Un hivern tot dalinià “ és una proposta d'Educació Artística: Visual i Plàstica, que té com a objectiu fonamental engrescar a mestres i alumnes a iniciar una descoberta lúdica i creativa de la figura i l'obra d'un artista singular : Salvador Dalí, tot potenciant les capacitats perceptives i creatives dels nens i nenes d'Educació Infantil i Primària.

La proposta didàctica “ Un hivern tot dalinià” parteix d'una característica molt pròpia de la iconografia de la seva obra, que fa referència al contrast entre el fons i les figures i on cal destacar la presència d'un fons únic, poblat de figures o elements insòlits procedents del món dels somnis o de la desbocada imaginació de l'artista.

A partir de la descoberta d'aquesta obsessió de Salvador Dalí es proposa el desplegament de diverses activitats d'ornamentació hivernal que hauran de servir per

dalinitzar els espais comuns de l'escola , tot elaborant uns arbres a gran format (xiprers, avets...) que es podran decorar amb diverses tècniques artístiques.

D'aquests arbres molt habituals en la iconografia de l'artista, en lloc de fruits en sorgiran (de forma tridimensional i en moviment continu) tot un seguit d'elements propis del codi dalinià (bigotis, ous, pans, rellotges tous, insectes, animals fantàstics...) que de ben segur ens provocaran una sensació de neguit i de sorpresa, tot generant un ambient d'expectació que ens abocarà a mestres i a alumnes a realitzar una primera immersió envers la màgia de l'obra de Salvador Dalí.

Cada grup classe pot treballar de forma col·lectiva durant el procés de creació del gran arbre, i cada infant pot decorar de forma personal i única els elements dalinians proposats. Aquests elements són presentats de forma lúdica, revestits d'anècdotes i amb el suport visual d'una reproducció, que pertany a una obra clau de Salvador Dalí, i convida als nens i nenes a fer un exercici d'atenció i d'observació per aconseguir trobar l'element protagonista entre les diferents formes que configuren les imatges.

“Un hivern tot dalinià” es va començar a difondre en sessions informatives adreçades a mestres i realitzades als CRP de l'Alt Empordà i del Gironès (amb una gran aflluència de participació a les diverses sessions) ; i va ser durant el passat mes de desembre quan la proposta es va penjar en forma de Web a la xarxa telemàtica de XTEC , aconseguint estendre's arreu de Catalunya gràcies al poder de difusió de les noves tecnologies.

En aquesta Web s'hi pot trobar la descripció detallada de la proposta, dels elements dalinians, de diverses tècniques artístiques... i a més ofereix materials gràfics i de suport per utilitzar directament a les aules. Compta també amb un curiós apartat “ Fes la teva fotografia” amb tot un seguit d'orientacions adreçades a aquells centres docents que un cop realitzada la proposta, vulguin documentar-la i visionar-la a partir d'una presentació multimedia que ha de constar de deu fotografies digitals.

Aquestes presentacions es poden penjar a l'apartat “ **Participació dels centres**” on queden recollides en un document visual i multimedia que es pot compartir a la xarxa, i amb la bona rebuda i participació dels centres està creant un innovador espai virtual d'intercanvi d'experiències plàstiques.

OBJECTIUS DE LA PROPOSTA: “ UN HIVERN TOT DALINIÀ”

“ Un Hivern tot dalinià” pretén combinar i cercar un just equilibri entre els continguts i les tècniques tradicionals que sempre han caracteritzat la vessant plàstica de l'Àrea d'Educació Artística: Visual i Plàstica, i els nous procediments audiovisuals que s'haurien de començar a integrar i a estructurar en aquest àmbit anomenat Visual que pot arribar a constituir un dels elements més innovadors d'aquesta Àrea.

Els objectius bàsics que sustenten aquesta proposta didàctica són els següents:

- ◆ Dotar als docents d'una proposta amb un plantejament didàctic i uns materials gràfics i de suport que els permeti donar un nou enfocament a l'Àrea, tot despertant l'interès i la curiositat dels infants envers el món de l'art i de la imatge.
- ◆ Desvetllar les capacitats de percepció, d'observació i de lectura d'imatges tot cercant de forma lúdica el diversos elements treballats en les obres proposades.

- ◆ Crear una atmosfera estranya i irreal en els passadissos i espais comuns de l'escola, que indueixi als infants a plantejar-se qüestions i a voler saber més sobre la vida i l'obra de l'artista empordanès.
- ◆ Proposar un munt d'activitats plàstiques i creatives per decorar els fons i els elements, tot emprant diverses tècniques, recursos, materials, suports i estris , procurant i cercant l'equilibri entre les creacions individuals i les col·lectives.
- ◆ Fomentar l'educació de la sensibilitat, la formació del gust estètic, i desvetllar el sentit crític potenciant la lliure expressió a partir del que ens suggereix cada obra.
- ◆ Potenciar el treball conjunt de tot l'equip docent , plantejant les activitats d'introducció al món de l'art i les d'ornamentació a partir d'un mateix centre d'interès o objectiu comú.
- ◆ Incitar a realitzar l'enregistrament i la documentació bàsica del procés de realització i dels resultats obtinguts a partir de l'aplicació de la proposta, tot emprant els nous mitjans audiovisuals (càmera digital) dels quals disposa l'escola.
- ◆ Proposar la creació d'un espai virtual (penjat a la xarxa de XTEC) d'intercanvi d'experiències plàstiques entre centres, que mostrin les diferents variacions i aplicacions de la proposta , tot facilitant la difusió i la fluïdesa d'altres propostes creatives basades en el món de l'Art.

Si realitzem una passejada visual tot contemplant les presentacions multimèdies dels diferents centres docents que han participat en la proposta, ens adonarem que hi ha centres que l'han aplicat de forma exacta i rigorosa com a proposta motivadora d'ornamentació del centre i de lectura d'imatges; d'altres n'han realitzat diverses adaptacions originals i creatives que els ha permès treballar a fons les obres i els elements dalinians en diverses sessions de Plàstica.

Alguns centres han adaptat la proposta com a motor generador de la seva setmana cultural, festa de carnestoltes, festival dalinià, eix transversal a treballar durant tot el curs escolar... Altres han generat propostes interdisciplinàries relacionades amb medi Natural i Social, Llengua Catalana , Educació musical...

Però tots han aconseguit una mateixa fita : **Iniciar una tasca de sensibilització envers el món de l'art i deixar-ne constància a partir d'una memòria gràfica i visual en forma de document multimedia a compartir entre els docents_.**

L'UNIVERS TOU DE SALVADOR DALÍ

L'Univers tou de Salvador Dalí és un conjunt de propostes didàctiques de caire interdisciplinari agrupades entorn d'una iconografia i d'un eix vertebrador : **els elements tous i el caràcter multidisciplinar de la personalitat de L'artista empordanès**, que han estat dissenyades per ser presentades en forma de Web.

S'ha procurat que la proposta destaquï pel predomini d'imatges visuals (pròpies de la iconografia daliniana o de creacions plàstiques experimentades amb alumnes) .També s'ha valorat el fet que, tot i ser una proposta emmarcada en l'àmbit de l'Educació Visual i Plàstica , es potenciïn diverses activitats pròpies d'altres àrees del currículum

escolar que segur que haurien fascinat al propi artista, i de ben segur conviden a capbussar-se de ple en un univers delirant poblat de formes arrodonides, masses toves , elements deformats... i alhora descobrir els extravagants rellotges tous creats per la força expressiva i la inesgotable imaginació de l'artista Salvador Dalí.

La Web que està pensada perquè pugui tenir un caire interactiu i fomenti la participació i aportació d'experiències realitzades pels docents, pretén posseir un caire interdisciplinari com el propi artista i permet passejar-se lliurement i descobrir diversos apartats on s'hi pot trobar;

- ◆ Una introducció sobre l'artista, el seu mètode paranoic-crític i la curiosa estètica dels seus anomenats elements tous.
- ◆ Una presentació de la popular obra “ La persistència de la memòria” amb la descripció del seu procés de creació, anècdotes i la simbologia de la icona daliniana dels rellotges.
- ◆ Un model orientatiu de fitxa amb diverses pautes d'observació que pretenen afavorir la realització d'una bona lectura de la imatge i estratègies per descobrir diversos elements o possibles imatges ocultes.
- ◆ Una galeria d'obres dalinianes de diferents períodes artístics , on es pot contemplar la iconografia de diversos elements tous i sobretot de les diverses versions de la mítica imatge dels rellotges que es desfan.
- ◆ Una completa pluja d'idees, amb la seqüenciació o el desplegament de diverses propostes d'Educació Visual i Plàstica, adreçades a infants d'Educació Infantil, Primària i primer cicle de Secundària, i generades a partir de la motivació dels elements i rellotges tous de Salvador Dalí.
- ◆ Un recull de diverses activitats d'experimentació, que com Salvador Dalí pretenen relacionar l'Art amb la Ciència, tot comprovant com es poden originar diversos aspectes de deformació, inversió i canvis d'estat.
- ◆ Un bloc d'entreteniments, endevinalles, jocs creuats, jocs amb paraules... inspirats en l'obra “**La persistència de la memòria**” que ens serveixen per relacionar l'Art amb la Llengua i motivar les activitats de tipus lingüístic.
- ◆ Un apartat de suggeriments, receptes de cuina creatives, contes, llistat d'obres per treballar la lectura i realitzar activitats que relacionin l'Art i l'Educació Musical i també l'Art amb els elements comestibles, una altra de les grans obsessions dalinianes.
- ◆ Diversos enllaços i links que presenten i despleguen experiències plàstiques, aclariments o recursos plàstics, receptes creatives, mostres de creacions artístiques escolars, materials gràfics i de suport per aplicar les activitats proposades...

Els continguts i els materials d'aquesta proposta es van acabar d'elaborar durant el mes de febrer de 2004 , la pàgina web ja està elaborada i properament es presentarà a la plana principal de XTEC.

“DEIXA’T SEDUIR PER....”

“Deixa’t seduir per una obra de Salvador Dalí” pretén ésser el títol d’una col·lecció de propostes didàctiques (adreçades a mestres d’Educació Infantil, Primària i també de Secundària) que proposa una descoberta i immersió a fons a partir de diverses obres de Salvador Dalí ; amb l’objectiu fonamental d’acostar als infants al món de l’Art i de l’artista, tot fomentant l’educació de la sensibilitat , la formació del gust estètic i del sentit crític.

També es pretén incitar la curiositat dels infants i promoure el desenvolupament de les seves capacitats perceptives, gràfiques i creatives (Percepció, observació, discriminació, comparació, lectura d’imatges, pensament divergent...), alhora que es van aportant elements per descobrir els secrets, les anècdotes i les curiositats que fan referència a l’obra o a l’extravagant personalitat de l’artista empordanès.

La proposta a més de presentar diverses informacions i continguts de caire conceptual i procedimental, vol aportar de forma lúdica i atraient tot un seguit de recursos i activitats que afavoreixin la descoberta i la comprensió de l’obra, la seva interrelació amb altres àrees del currículum , i facilitin sobretot la seva aplicació de forma personal, original i creativa dins l’Àrea d’Educació Artística: Visual i Plàstica.

Es parteix de la idea inicial que el propi docent realitzi una immersió directa i descoberta a fons de l’obra i de les moltes possibilitats educatives que planteja; i que a partir d’aquesta nova mirada i dels seus possibles coneixements previs , es trobi amb els elements necessaris per fer una adaptació de la proposta segons quin sigui el cicle o l’etapa educativa a la qual vulgui adreçar-la.

Els grans apartats sobre els quals es desenvolupa la descoberta de cada obra són els següents:

- ◆ Descoberta, observació i creació plàstica a partir del que ens suggereix l’obra.
- ◆ Sabies què? Curiositats sobre l’obra i l’artista.
- ◆ Activitats de Llengua:Endevinart, Artllengua.
- ◆ Activitats complementàries i materials gràfics i de suport.

De moment s’han realitzar tres propostes monogràfiques de la sèrie “ Deixa’t seduir per...” que són les següents:

- ◆ La cistella del pa (1945)
- ◆ Natura morta vivent (1956)
- ◆ Retrat de Picasso a la glòria del sol (1947)

Algunes d’aquestes propostes s’ha experimentat de forma puntual amb d’alumnes de cicle superior d’Educació Primària i han resultat altament motivadores pels infants, tant en l’apartat que fa referència a la lectura d’imatges i descoberta de curiositats de l’obra, com en l’apartat d’activitats gràfico- plàstiques i creatives que ens suggereix la immersió a fons en la iconografia daliniana.

També s’han deixat llegir a diversos mestres de cicles educatius diferents, i generalment han coincidit en observar que es tracta d’uns monogràfics molt complets que endinsen de forma lúdica en una obra daliniana, i aporten als docents els elements necessaris per realitzar la introducció al món de l’art de forma qualitativa; havent en compte tant les activitats de tipus perceptiu, com les de tipus creatiu sense

oblidar els conceptes, la informació general o les anècdotes sobre l'obra que es presenta.

Tot i haver acabat el període de Llicència d'Estudis aquestes propostes m'han engrescat tant, que la meua intenció és seguir elaborant-les (sigui a partir de l'obra de Dalí o d'altres artistes) ja que crec que són uns materials curriculars que poden contribuir a engrescar i a difondre la importància de l'ensenyament de l'Art a les nostres aules.

“ENDALÍ, ENDALINALLA”

“ ENDALÍ, ENDALINALLA” consta d'un recull de 18 propostes didàctiques que pretenen relacionar de forma lúdica: la descoberta i el plaer de mirar ART amb diverses activitats de l'àrea Visual i Plàstica (Percebre, observar, recercar, identificar, relacionar, crear, imaginar...) i amb altres continguts de l'àrea de Llengua (Foment de la lectura, expressió, recitació, comprensió de textos, utilització del diccionari...) .

Aquestes propostes han estat agrupades sota el títol genèric d'ENDEVINART en reconeixement de l'estreta simbiosi que guarden entre la descoberta d' obres cabdals de la iconografia daliniana i amb la recuperació de petits tresors literaris del nostre folklore : com són les endevinalles. Les quals ens acosten a la saviesa popular dels nostres avantpassats i constitueixen una bona base per l'aprenentatge de la llengua i la cultura catalana.

Per tant el seu objectiu fonamental es basa en l'estimulació lúdica i engrescadora de les capacitats perceptives d'observació i lectura d'imatges a partir de la descoberta d'obres de Salvador Dalí i diverses endevinalles populars catalanes.

Simultàniament es presenta una obra pictòrica de l'artista i tot un seguit de jocs de paraules o rodolins enigmàtics que de forma metafòrica, original i amb un xic de misteri... presenten una característica o definició ambigua d'algun objecte o element que cal esbrinar, i a més saber recercar i trobar en l'obra pictòrica presentada.

Cal posar doncs en alerta totes les capacitats perceptives, les estratègies lectores, una bona dosi d'enginy, i deixar-se seduir per les obres dalinianes, els diversos textos enigmàtics, les clares definicions del diccionari, i els jocs de llenguatge... que ens conviden a fer una profunda reflexió i immersió en el món del joc, de l'art i de la cultura popular, i alhora estimulem el pensament divergent i el sentit crític.

S'aconsella seguir diversos passos (enumerats en el pròleg de la proposta) que es donen en forma d'orientacions bàsiques per utilitzar de forma progressiva els diversos materials que es presenten amb cada proposta, i realitzar així de forma completa tot el procés d'observació, lectura, recerca i identificació d'imatges.

Tot i això cada docent pot plantejar de diverses formes el procés de lectura d'imatges i l'ús que vol donar al recull d'endevinalles i als jocs de llenguatge, per aquesta raó s'adjunten materials de qualitat que permeten ésser ampliat (DIN A3) i utilitzats tant com a materials individuals de l'alumne o com a materials col·lectius de l'aula.

La proposta consta a nivell general:

- ◆ D'una explicació introductòria sobre els objectius, continguts i materials que conté la proposta , amb tot un seguit d'orientacions que guien el procés d'utilització dels diversos materials.
- ◆ D'una petita biografia i introducció a l'obra de Salvador Dalí.
- ◆ De divuit obres de Salvador Dalí, organitzades cada una en forma de petites unitats didàctiques que consten de:
 - Títol identificatiu amb diverses dades de l'obra.
 - Reproducció de l'obra en color i a tamany DIN A4.
 - Llistat d'endevinalles o enigmes relacionades amb diversos elements de l'obra.
 - Solució de les endevinalles però formulades en forma de definició de diccionari.
 - Diversos jocs amb paraules que ajuden a pensar i a trobar la solució correcta als enigmes plantejats

D'aquestes propostes de “ **Endalí, endalinalla**” n'he experimentat algunes a nivell general de l'aula , però més com a material a utilitzar en parelles o en petits grups d'alumnes, i m'han resultat molt engrescadores per incentivar l'observació , el treball de lectura i la posterior resolució de les endevinalles amb alumnes d'incorporació tardana o amb poques competències lingüístiques, ja que constitueix un mètode atractiu i lúdic d'observar art, llegir petits textos, memoritzar-los i tractar de resoldre 'ls tot interioritzant petites mostres de cultura popular.

La consigna bàsica consisteix en :

observar les obres amb atenció, llegir, pensar, investigar, recercar, opinar ... i sobretot deixar-se seduir i gaudir tot descobrint l'obra de Salvador Dalí, un artista total i polèmic però dotat amb un alt poder de creativitat , màgia i fascinació.

ESTUDIS O CURSOS REALITZATS

Durant el període que ha abarcat la llicència d'estudis he aprofitat per formar-me a nivell personal i professional desenvolupant aquells aspectes que sempre m'havien semblat atractius i enriquidors a nivell pedagògic però que mai havia aconseguit realitzar per incompatibilitats horàries amb la jornada laboral:

- Visitar centres docents amb diversos tipus d'alumnat i amb múltiples dinàmiques de gestió, organització, línia pedagògica...
- Impartir cursos de formació i assessoraments a mestres dins i fora del meu àmbit territorial i amb horaris més flexibles.
- Assistir i participar a congressos, jornades, conferències... en horari lectiu.
- Realitzar intercanvis pedagògics i viatges d'estudis per conèixer la realitat educativa d'altres països.
- Observar el procés de realització o els resultats finals de l'aplicació de diverses propostes plàstiques d'aquest projecte, portades a terme per mestres i alumnes en diversos centres escolars, o poder experimentar-les personalment en diversos contextos i realitats educatives.

He procurat prioritzar la participació en aquelles activitats de formació que a nivell pedagògic m'havien de resultar útils a l'hora de realitzar el projecte "El món màgic de Salvador Dalí" en les seves diverses vessants:

- Descoberta a fons de l'artista i la seva obra.
- Immersió en diversos aspectes del món de l'art, tot educant la mirada i aprenent a gaudir-ne.
- Coneixement d' experiències educatives artístiques i innovadores en l'etapa d'educació infantil.
- Aprenentatge i practiques educatives de diversos aspectes relacionats amb les noves tecnologies (Fotografia digital, programes informàtics de textos i imatges, internet, mitjans audiovisuals...)

CURSOS ASSISTITS COM ALUMNE:

◆ COM MIRAR UN QUADRE. CURS D'INICIACIÓ A LA LECTURA DE L'OBRA D'ART (I)

Organitzat pel Museu d'Art de Girona amb la col·laboració de la UDG.
Durada del 23 de setembre al 9 d'octubre de 2003 (15 hores)

◆ CONGRÉS INTERNACIONAL: DALÍ SEGLE XXI, LA FORTUNA CRÍTICA D'UN CREADOR DISSIDENT

Organitzat per la Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
Durada : 7, 8 i 9 d'octubre de 2003. (25 hores)

- ◆ **CICLE DE CONFERÈNCIES PARALLELES A L'EXPOSICIÓ LLUMS DEL BARROC.**
Organitzat per Fundació Caixa de Girona.
Durada: del 22 d'abril al 19 de maig. (10 hores)
- ◆ **VIATGE D'ESTUDIS A LYON PER VISITAR CENTRES D'EDUCACIÓ INFANTIL.**
Organitzat per la revista IN-FÀN-CIA , Associació de mestres de Rosa Sensat.
Durada : del 27 al **31 de març de 2004.**
- ◆ **COLLOQUE NATIONAL LYON : L'ART AU COEUR DES APPRENTISSAGES, DES ARTISTES À L'ÉCOLE MATERNELLE.**
Organitzat per L'Hôtel –de-Ville de Lyon.
Durada : 31 de març de 2004.
- ◆ **ASSESSORAMENTS PUNTUALS** sobre fotografia digital, programes informàtics, internet, escanner.... realitzats a nivell personal per membres del CRP del Gironès, de l'Alt Empordà, SAIP del Gironès, PIE...

CURSOS I ASSESSORAMENTS IMPARTITS COM A FORMADORA:

- ◆ **EL MÓN MÀGIC DE DALÍ.** CEIP Salvador Dalí (Figueres). 10 hores
Es van realitzar cinc cursos gestionats pel Departament d'Ensenyament i l'Ajuntament de Figueres.
- ◆ **DALÍ, UN MÓN GENIAL DE PROPOSTES PLÀSTIQUES.** Associació de mestres de Rosa Sensat (Barcelona). 15 hores
- ◆ **ASSESSORAMENT D'EDUCACIÓ ARTÍSTICA: VISUAL I PLÀSTICA.** Ceip Santa Margarida (Quart). 15 hores.
- ◆ **ASSESSORAMENT D'EDUCACIÓ ARTÍSTICA: VISUAL I PLÀSTICA.** CEIP Taialà (Girona). 15 hores.
- ◆ **VISUAL I PLÀSTICA: APRENDRE A PENSAR, APRENDRE A MIRAR, APRENDRE A REALITZAR.** CEIP Sobrequès (Bescanó). 15 hores.
- ◆ **PCC D'EDUCACIÓ ARTÍSTICA : VISUAL I PLÀSTICA.** CEIP Dalmau Carles (Girona). 15 hores.
- ◆ **TÈCNIQUES D'IMPRESSIÓ, ENCOLADA I VOLUM.** CEIP Mª Àngels Anglada (Figueres). 20 hores.
- ◆ **LA PLÀSTICA A L'ESCOLA.** ZER Montgrí (Bellcaire). 15 hores.
- ◆ **ELABORACIÓ DEL PCC DE L'ÀREA VISUAL I PLÀSTICA.** CEIP Guillerries (Sant Hilari). 15 hores.
- ◆ **CALAIX CREATIU DE PROPOSTES PLÀSTIQUES.** Escola d'Estiu de l'Associació de Mestres de Rosa Sensat (Barcelona). 30 hores.

- ◆ També he realitzat assessoraments puntuals a claustres de professors, presentació de propostes i materials a diversos Centres d'Ensenyament i de Recursos, xerrades i conferències sobre Salvador Dalí i la seva obra.... amb l'objectiu d'engrescar als docents a introduir als nens i nenes en el món de l'Art i mostrar-los estratègies, metodologies i materials que facilitin la tasca de treballar a partir d'una obra o d'un artista.

ELABORACIÓ I PUBLICACIÓ D'ARTICLES, VÍDEOS, WEBS EDUCATIVES...

- ◆ **UN HIVERN TOT DALINIÀ** : <http://www.xtec.es/~aperafit/dali>
- ◆ **L'UNIVERS TOU DE SALVADOR DALÍ** : <http://www.xtec.es/recursos/socials/dali/tous>
- ◆ **DALÍ I LA SARDANA** (Revista La Farga, Núm. 210, Abril 2004)
- ◆ **QUÉ HI FAN TANTS RELLOTGES EN UNA PLATJA** (Article aprovat pel consell de redacció de la revista Infància, que es publicarà pel gener de 2005)
- ◆ **L'EDUCACIÓ VISUAL A TRAVÉS DE L'ART.**
<http://www.xtec.es/audiovisuals/sav/saip05/sessio1/ses1/index.htm>

CONCLUSIONS , SUGGERIMENTS

Com a conclusió d'aquesta Memòria final del Projecte : "El Món Màgic de Salvador Dalí" realitzat durant el període que ha abarcat aquesta Llicència d'Estudis, m'he plantejat no tornar a repetir ni a desenvolupar tot el seguit de reflexions, resultats i valoracions que ja he anat concretant i especificant ,sobretot en el disseny del pla de treball i en la descripció i valoració de les diverses propostes elaborades.

L'objectiu que m'he proposat és molt més senzill i subjectiu, es tracta de remarcar la importància que a nivell personal ha significat el fet de poder desenvolupar un projecte que no sortia del no res, sinó que comptava amb tot un bagatge inicial provinent de la meua experiència docent, i constituïa una experiència pionera d'introducció al món de l'Art i dels artistes que feia temps que em motivava, m'entusiasmava i havia ja iniciat amb alumnes d'Educació Infantil i Primària, però sense la certesa de comptar amb la documentació necessària ni haver pogut contrastar la validesa de totes les propostes realitzades.

Amb aquest període de llicència d'Estudis he tingut l'oportunitat de: fer un recés o parada en el camí (però sense perdre del tot el contacte amb els infants ni amb els docents) per tal de posar en ordre i estructurar tot el reguitzell d'experiències adquirides i aprofitar per:

- Formar-me a nivell personal i professional en tota una sèrie d'aspectes i continguts que m'hagués estat impossible realitzar i combinar amb la jornada laboral docent.
- Anar elaborant i seqüenciant de forma ordenada, tranquil·la i documentada els diversos materials, ja àmpliament citats, desenvolupats i valorats que configuren el projecte " El Món Màgic de Salvador Dalí ".
- Desenvolupar una de les facetes que més m'omplen a nivell professional : Impartir activitats de formació amb docents, tot ajudant a potenciar el gust i les estratègies per aprendre a dissenyar les pròpies propostes i materials curriculars per treballar de forma qualitativa l'Educació Artística amb els infants.
- Experimentar directament o observar l'aplicació a les aules de les propostes plàstiques dissenyades prèviament, amb alumnes de diversos cicles educatius, pertanyents a diferents centres; i procurant cercar un equilibri entre alumnes d'escoles urbanes, rurals, autòctons, de nova incorporació al sistema educatiu català, amb algunes necessitats educatives... per comprovar-ne l'adequació, la validesa , la motivació i els resultats obtinguts.
- Descobrir el poder de les noves tecnologies per difondre amb força, efectivitat i rapidesa tot un seguit de propostes per introduir al món de l'Art i dels artistes (en aquest cas Salvador Dalí) i alhora incitar i engrescar als docents a voler aplicar-les a l'aula , tot compartint les seves experiències a partir d'un espai virtual creat a la xarxa telemàtica de XTEC
- Ensopagar amb alguns entrebancs amb els quals no havia previst , tot pensant ingènuament que pel fet d'estar elaborant una proposta didàctica amb l'objectiu de fer conèixer, difondre i valorar l'obra de Salvador Dalí no tindria problemes, a l'hora d'aconseguir els permisos pertinents, per poder utilitzar i incloure obres de l'artista en el projecte " El Món Màgic de Dalí".

Aquest aspecte va ésser potser el més descoratjador i feixuc de tot aquest període de Llicència , ja que em va obligar a realitzar moltes gestions i tràmits als quals no estava habituada i en diverses ocasions em va assetjar una sensació de desencís, ja que el fet de no aconseguir els permisos fins el mes de maig em va obligar a replantejar i a canviar en alguns casos l'orientació d'alguns objectius i propostes del projecte. Agraïxo però a la Fundació Gala- Salvador Dalí que finalment m'atorgues el permís d'utilització d'algunes obres de l'artista.

Tot i això voldria aprofitar per ressaltar que ha estat un dels períodes més satisfactoris de la meva carrera professional, que he treballat molt però amb il·lusió... i que realment he gaudit i he après moltíssim...

Reconec però que sense el suport de moltes persones que m'han apoïat en els moments difícils, i la receptivitat i l'entusiasme dels mestres assistents als cursos de formació, dels centres docents que s'han ofert per provar les propostes, dels companys del CRP del Gironès i de l'Alt Empordà, de l'Albert de Mitjans Audiovisuals, d'en Joan i la Laura de tecnologies de la Informació, d'en Josep de Formació i Programes de Girona, d'en Xavier i la resta de l'equip de la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa... no hagués estat tant planer el camí per portar a terme els objectius proposats en aquest projecte de Llicència d'Estudis... GRÀCIES doncs a tots ells i a tants d'altres que no cito expressament.

Com a suggeriment voldria proposar que es donés el màxim de difusió als materials que es presenten en format dossier perquè encara no s'han pogut penjar a la Xarxa, i també als quadernets que recullen per temes les propostes plàstiques elaborades per docents assistents als cursos de formació sobre Salvador Dalí. Crec que constitueixen un bon material d'elaboració i intercanvi de materials curriculars entre docents, que mereixen ser publicats o com a mínim distribuïts als diferents CRPS de Catalunya.

I acabo amb algunes de les moltes valoracions i demandes de diversos docents que fan referència als cursos de formació o a diferents propostes d'aquest projecte penjades a XTEC i que m'han arribat a través del correu electrònic:.

◆ **“ Genial, es por aprofitar tot”**

- ◆ **“ Els continguts del curs han resultats interessants i complets, la formadora ideal. tot plegat molt pràctic i de fàcil aplicació”**
- ◆ **“Gràcies, he après a valorar la plàstica i m'he motivat per l'obra de Dalí”**
- ◆ **“Ha estat una activitat molt profitosa i engrescadora. A més de les idees que aprens a partir del treball de la formadora també és molt positiu l'intercanvi entre els participants a partir de les propostes de treball que es presenten”**
 - ◆ **“ Seria bo que el curs següent es continuessin fent curssets d'Art i Plàstica amb la Carne”**
- ◆ **“ Hola! M'he llegit i mirat la pàgina “ Un Hivern tot dalinià” i la veritat és que l'he trobat plena d'idees i molt didàctica, per tant les meves felicitacions per aquest treball amb bon contingut i originalitat ...” (Tat de Girona)**

- ◆ **“ Hola Carme, et felicito per la teva proposta daliniana. Jo estic treballant amb dos grups de 6è i el punt de partida ha estat la teva feina ...”
(Assumpta de Barcelona)**
- ◆ **“ Hola! Hem vist la teva proposta i ens ha agradat molt. Ens agradaria que ens orientessis una mica per treballar Dalí durant el segon trimestre. Per ara seguirem les teves idees de la Llicència d’estudis...”
(Glòria de Vimbodí)**
- ◆ **“ Els professors del CEIP d’Almenar trobem molt engrescadora la vostra proposta “ Un hivern tot dalinià” i estem interessats a participar-hi amb els nostres alumnes....”**
- ◆ **“...després d’haver consultat la seva pàgina la qual ens ha agradat molt. Hem passat la idea a claustre i ens interessaria que ens pogués assessorar o proporcionar qualsevol material que ens pugui ajudar en l’elaboració de treballs sobre el tema”
(CEIP Sta Susanna)**
- ◆ **“Hola! M’ha agradat molt la teva proposta. Jo treballo al CEIP Els Secallets de Coma-ruga i m’anava pel cap de proposar als companys alguna cosa semblant. Els mestres necessitem les coses bven preparades perquè no tenim temps de fer-ho tot...”
(Carme A.)**
- ◆ **Hola Carme! M’agrada molt el projecte, a la nostra escola ens hi hem inspirat, felicitats! A la classe de sisé ens agraden les formigues, però no tenim informació sobre que representaven per Dalí o bé com és que apareixen tant en els seus quadres, què ens pots passar informació? Gràcies!
(Rosa R.)**
- ◆ **“ He trobat molt interessants les teves activitats del “ Calaix de les propostes” podries orientar-me amb altres propostes per realitzar a Cicle Inicial”
(Montse)**

MATERIALS QUE S'ADJUNTEN AMB LA MEMÒRIA

Juntament amb el document que recull la memòria final del Projecte: El Món Màgic de Dalí s'adjunten dos arxivadors de color vermell identificats amb el títol del projecte i amb els nombres 1 i 2.

Aquests arxivadors serveixen per contenir i organitzar les diverses propostes didàctiques i materials curriculars elaborats durant el període d'aquesta llicència d'estudis, i dels quals es fa entrega en suport paper o bé en suport digital a la Subdirecció General de Formació i Programes del Departament d'Educació.

En el primer arxivador s'hi pot trobar en suport paper i en forma de quadernets monogràfics enquadrats amb espirals:

- ◆ Un dossier de conceptes, procediments, activitats plàstiques, recursos i materials gràfics dissenyat pels cursos de formació.
- ◆ Cinc dossiers que recullen diverses propostes d'activitats d'Educació Visual i Plàstica inspirades en elements propis de la iconografia daliniana (elaborades per docents que van participar en els cursos de formació)
 - ◆ Els rellotges tous
 - ◆ Els elements comestibles
 - ◆ Els animals de Dalí
 - ◆ Les joies i els objectes surrealistes
 - ◆ Retrats, somnis i fantasies

En el segon arxivador s'hi pot trobar :

- ◆ En suport paper i en format de quadernets didàctics els següents materials: :
 - Tres propostes monogràfiques de la sèrie “ **Deixa't seduir per...**” que pretenen fomentar l'observació, la lectura d'imatges i la creació, tot fent una immersió directa en les curiositats i característiques d'algunes obres dalinianes.
 - La cistella del pa (1945)
 - Retrat de Picasso a la Glòria del sol (1947)
 - Natura Morta Vivent (1947)
- ◆ Un ampli dossier amb el títol de :“ **Endalí, endalinalla**” amb divuit propostes que giren entorn de diverses obres dalinianes amb l'objectiu de relacionar de forma lúdica Art i Llengua, potenciant el plaer de mirar amb la descoberta d'enigmes i endevinalles populars catalanes.

- ◆ CD amb la gravació de la Web interactiva de **“Un hivern tot dalinià”** completada amb una proposta que convida a registrar la experiència amb una càmera digital, i explica com realitzar una presentació multimedia per penjar i constituir un espai d'intercanvi des de la xarxa de XTEC.
- ◆ DVD amb la gravació del Programa : L'escola a casa, apartat: Mira que fem! amb l'explicació de la proposta **“Un hivern tot dalinià”** la visualització del procés d'aplicació i la valoració dels resultats plàstics obtinguts en diversos centres docents.
- ◆ CD amb la gravació de La proposta **L'Educació Visual a través de l'Art.**
- ◆ Web on de moment està allotjada la proposta L'univers tou dalinià que de moment encara no ha estat presentada al portal de XTEC

L'UNIVERS TOU DE SALVADOR DALÍ

**PROPOSTA INTERDISCIPLINAR A PARTIR DEL SIMBOLISME I LA
ICONOGRAFIA DALINIANA DELS ELEMENTS TOUS**

<http://www.xtec.es/recursos/socials/dali/tous>

BIBLIOGRAFIA

A continuació adjunto un llistat, classificat en diversos blocs temàtics, dels materials bibliogràfics que he anat consultant, tant a l'hora d'estructurar el marc conceptual del Projecte " El món màgic de Dalí", com durant el procés d'elaboració dels diversos materials i propostes didàctiques que he anat generant

Vull remarcar que per una part m'he basat en llibres generals sobre Història o Pedagogia de l' Art i , en monogràfics que ens endinsen en el món de les diverses tècniques i modalitats artístiques; en documents curriculars referents a l'Àrea d'Educació Artística Visual i Plàstica; i en llibres generals, biogràfics, crítics, descriptius..., catàlegs d'exposicions i documents videogràfics que donen la seva visió particular sobre la vida i l'obra del genial pintor empordanès.

Tot i que també he visualitzat novedosos CDS , jocs interactius, Webs... i antics i moderns reportatges, pel·lícules i altres documents gràfics sobre la peculiar personalitat de Dalí i la seva obra, he decidit no citar-los per tal de no allargar excessivament aquest llistat d'obres.

◆ BIOGRAFIA, PECULIARITATS I OBRA DE SALVADOR DALÍ:

- AGUER, M/ FANÉS, F (2000): **Salvador Dalí, àlbum de família**. Catàleg d'exposició, Ed. Museu i Ajuntament de Cadaqués. Cadaqués.
- CAROL, Màrius (2002) : **Les Seduccions de Júlia**, Ed. Planeta, Barcelona.
- CAROL, M / PLAYÀ, J (2004): **L' enigma Dalí**. Ed. Rosa dels vents, Barcelona.
- CASTELLAR- GASSOL, Joan (2002): **DALÍ, una vida perversa**, Edicions de 1984, Barcelona.
- DESCHARNES, R/ GILES, N (2001): **DALÍ, La obra pictòrica**. Ed. Taschen, Slovenia.
- DALÍ, Anna Maria (1988): **Noves imatges de Salvador Dalí**. Ed. Columna, Barcelona.
- DALÍ, Salvador (1981): **La vida secreta de Salvador Dalí**, Ed. Dasa, Barcelona.
- DALÍ, S/ PLA, J (1981): **Obres de Museu**, Ed. Dasa, Barcelona,
- **DALÍ: Els anys joves**. Catàleg d'Exposició. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Barcelona,1995)
- FORNÉS, Eduard (1982): **Dalí i els llibres**, Ed. Mediterrània S. A, Barcelona.
- GARRIGA, Carme. **Dalí i la Sardana**. Rev. La Farga, Núm.210 (Abril 2004), P.15-16.

- GIBSON, Ian (1998): **La vida excessiva de Salvador Dalí**, Ed. Empúries, Barcelona.
- GÓMEZ DE LA SERNA , Ramón (1977) : **Dalí**, Ed. Espasa- Calpe, S.A, Madrid.
- GÓMEZ DE LIAÑO , Ignacio (1983) : **Dalí**, Ed. Polígrafa, S.A, Barcelona.
- GUARDIOLA I ROVIRA, Ramón (1990): **Dalí de primera mà**, Ed. Gironina S.A, Girona.
- GIMÉNEZ- FRONTÍN, J.L (2002): **Teatre Museu- Dalí**. Ed. Tusquets/ Electa, Madrid.
- MASTERS, C (1995): **DALÍ**, Ed Phaidon, Singapore.
- NERET, Gilles (1996) : **Dalí** . Ed. Taschen, Köln.
- PITXOT, A /PLAYÀ, J (1997): **El camí de Púbol**. Edic Escudo de oro, Barcelona.
- PITXOT, A/ AGUER, M (2001): **Dalí, imatges invisibles**, Catàleg d'exposició, Ed. Museu i Ajuntament de Cadaqués. Cadaqués.
- PITXOT, A/ AGUER, M (2002): **Una vida amb la llum de l'eternitat**. Guia de la Casa Museu Salvador- Dalí Portlligat, Ed. Fisa Escudo de Oro.
- PITXOT, A/ AGUER, M (2002): **Dalí i Cadaqués, llum, color i vida**, Catàleg d'exposició, Ed. Museu i Ajuntament de Cadaqués. Cadaqués.
- PLA, J /DALÍ ,S (1997): **Obres de Museu**, Ed. Parsifal, Barcelona.
- SANTOS TORROELLA, Rafael (1995): **La trágica vida de Salvador Dalí**, Ed. Parsifal, Barcelona.
- SANTOS TORROELLA, Rafael (1984): **Los genios de la Pintura Española, Dalí**. Ed. Sarpe, Madrid.

◆ LLIBRES, CONTES, PROPOSTES ADREÇADES A INFANTS O A EDUCADORS.

- ARBAT, Carles (2003): **El somni d'en Dalí**, Ed.Bròquil, Barcelona.
- CULLELL, J M (1995): **Dalí. Quadern de Camp**. Ed. Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, Delegació territorial de Girona.
- FALGÀS, Jordi (2001): **Petit diccionari Dalí**, Ed. Distribucions d'Art Surrealista, Figueres.
- FORNÉS, Eduard (1997): **Petita història de Dalí** , Ed. Mediterrània S.A, Barcelona.
- GARCIA, Marina (2004): **Dalí, per a nens**, Ed. Alber, Barcelona.

- GARRIGA, Carme. ***Els animals de Dalí***. Rev. IN-FAN-CI-A, Núm.116 (Setembre- Octubre del 2000), P.23-27.
- GISPERT, Montse (2003): ***Salvador Dalí***, pinta'm un somni, Ed. Serres,S.L, Barcelona.
- MARGARIT, M (2003): ***Secrets de Dalí***, Col. Descobreix els secrets de l'Art, Ed. Mediterrània S.L, Barcelona.
- MICKLETHWAIT, Lucy (1993): ***El meu primer llibre d'Art***, Ed. Molino, Barcelona.
- OBIOLS, Anna (2003): ***El petit Dalí***, Ed. Lumen, Barcelona.
- SANGLAS, Carme (2001): ***Salvador Dalí, Àlbum per acolorir***, Ed. Distribucions d'Art Surrealista, Figueres.
- RIVEROL, A i BRIGNARDELLI, M.J (2004): ***Descobreix el joc de Dalí***, Ed. Planeta, Barcelona.
- VARIS ((2000) ***Dalí para niños: Un viaje por la imaginación***, Ed. Susaeta S.A, Madrid.

♦ PEDAGOGIA DE L'ART I DE L'EDUCACIÓ ARTÍSTICA, DISSENYES CURRICULARS:

- ARNHEIN, Rudolf (1993): ***Consideraciones sobre l'Educación Artística***, ed. Paidós, Barcelona.
- GARRIGA, Carme. ***Educació Artística Visual i Plàstica: Currículum i Realitat***. Perspectiva Escolar, Núm.222 (febrer 1998), P. 55-65.
- DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT (1993): ***Currículum d'Educació Infantil***. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT (1992): ***Currículum d'Educació Primària*** Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT (1992): ***El Projecte Curricular i la Programació***. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- JUANOLA TERRADELLAS, Roser. ***Ensenyem a mirar: didàctica visual i cultura de la imatge. Perspectiva escolar***, Núm. 84(abril 1984), p. 23-26.

◆ ENDEVINALLES POPULARS I ACTUALITZADES:

- AMADES, Joan (1982): *Folklore de Catalunya, cançoner*, Ed. Selecta S.A, Barcelona.
- CORREIG, Montserrat i altres (1984): *Una capseta blanca que s'obre i no es tanca*, Col.lecció Guix-7, Ed. Graó, Barcelona.
- DELGADO, Josep-Francesc (2000): *Cosari*, Ed. Baula, Barcelona.
- GARRIGA, Carme: *Arxiu personal d'endevinalles inventades i treballades a les aules* d'E. Infantil i E. Primària.
- SALVÀ, Francesc (1983): *Recull d'endevinalles*, Ed. Salvatella, Barcelona.
- SALVÀ, Francesc (1994): *Endevinalla va, endevinalla ve*, Ed. Miquel A. Salvatella S.A, Barcelona.
- VARIS (1979): *Mil endevinalles catalanes per a xics i grans*, Ed. Millà, Barcelona.
- SOLER, Eduard (1992): *Endevinalles per a nens d'avui*, Col.lecció: Les Espurnes, Ed. Alimara, Barcelona.

◆ ENCICLÒPEDIES I DICCIONARIS:

- CIRLOT, L (1993): *Història Universal de l'Art "Últimes tendències"*, Ed. Planeta, Barcelona.
- CIRLOT, Juan Eduardo (1981): *Diccionario de los símbolos*, Ed. Labor, S.A, Barcelona.
- FABRA, Pompeu (1977): *Diccionari General de la Llengua Catalana*, Ed. EDHASA, Barcelona
- PASCAL, Emili i altres (1995): *Diccionari de la Llengua catalana*, Ed. Enciclopèdia Catalana, S.A, Barcelona.
- VARIS (1989). *Història Universal de l'Art*, Ed. Planeta, S.A, Barcelona

